دۆخی ژنان لەڕێکخراوە ئیسلامییەکانی سەردەمدا

ماردین هەورامی

”

له کوردستانی ڕۆژهەڵات، ژنان له ئاستی سەرکردایەتیی ڕێکخراوە ئیسلامییەکاندا بەدی ناکرێن کە شایەد هۆکارەکەی بۆ بەرتەسک کردنەوەی چالاکییەکانی ئەو ڕێکخراوانە بگەڕێتەوە. بەهۆی مەترسیی گیر و گرفت، ژنان لە ئاستی سەرکردایەتیدا ڕێگەیان پێ نەدراوە بەڵکو لە ئاستی بەدەنەدا و بۆ کار و چالاکیی دیاری کراو ڕێکخستنیان بۆ کراوە

“

فێمێنیزم وەک فەلسەفەیەکی ژنانە پێویستە لە لایەن پیاوانەوە بە هێند وەربگیرێ و بایەخی تایبەتی پێ بدرێ. ئەگەر پیاوان لە بواری ڕۆشنبیریی ژناندا یارمەتیدەر نەبن، ئەوا هەم ژنان تووشی سەرگەردانیی سیاسی و دڵساردیی هزری و کۆمەڵایەتی ئەبنەوە و هەم هەر وەک مارکس گوتەنی «لە کۆیلەکردنی ژناندا هیچکەس بە ئەندازەی پیاوان خەسارمەند نابێ». لە کوردستاندا سێ ڕەوتی فێمێنیستی هەیە. بەهۆی ئەوە کە ئەو ڕەوتانە لە ژێر چەتری ئایدۆلۆژیای سیاسی و فیکریی زاڵ بەسەر کۆمەڵگادان، هەندێک جار دژایەتی و هەندێک جار هاوپێوەندی و هاریکاری لە نێوانیاندا دروست ئەبێ.

فێمێنیزمی دینی: بەشی هەرە زۆر و شاراوەی ژنان سەر بەرەوتی ئایینخوازانی کۆمەڵگان و بە حوکمی ئەوەی کە پێڕەوانی ئایینی ئیسلام لە کوردستان زۆرینەن، فێمێنیزمی دینی پشکی لە هەمووڕەوتەکان زیاترە.

فێمێنیزمی لیبراڵ: ئەو ڕەوتە لە کوردستاندا بریتییە لە ژنانی سەر بە ئەحزابە دێموکرات و سیکۆلارەکان و هەروەها ژنانی خوێندەوار و ئاکادیمی و سەربەخۆ پێکهێنەری پەیکەرەی ئەورەوتەن.

فێمێنیزمی مارکسی: ئەو ڕەوتە فێمێنیستییە، بریتییە لە شوێنکەوتووانی ئەحزابی چەپ و مارکسی. بەهۆی خوێندنەوەی مارکسیانە سەبارەت بە پرسی ژنان ڕادیکاڵترن. ئەو ڕەوتە لەرۆژهەڵاتی کوردستان کەمینەن و لە گشت کوردستاندا تەنیا لە پەکەکەدا چالاکن.

ژن و ئیسلامی سیاسی:

ئامانجی ئیسلامی سیاسی، ڕەچاوکردنی سیاسەتی ئیسلامییە؛ بەڵام جیاوازیی نێوان ئیسلامی سیاسیی ئەم سەردەمە و ئیسلامی نەریتی زۆر بەرچاو و ڕوونە. ئیسلامی سیاسی بە هەموو لق و پۆپەکانیەوە بە شێوەی سیستماتیک خەریکی ڕێکخستنی ژنانە و بە ڕێژەی بەرچاو کەڵکی لە ژنان وەرگرتووە. لەڕابردوودا ئیسلامی «چوار مەزهەبە»، لە سەر بنەما دینییەکان گرنگیی تایبەتی بە پرسی ژن داوە، بەڵام وەکوو ئیسلامی سیاسیی ئەو سەردەمە، ڕێکخستنی کۆمەڵایەتی، سیاسی و چەکدارییان بۆ ژنان نەکردووە. بەپێی داتاکان، سروشتی ژن بە پێچەوانەی پیاوان نەرم و نیان و میهرەبانترە هەر بۆیە لە ڕەوت و پرۆسەی سەرهەڵدانی دینەکاندا و لە جەرگەی شەڕی ئیمپراتۆر و تەنانەت هۆزەکاندا، کەمترین بەشدارییان هەبووە. «بە بۆچوونی داڤید کۆک، ژن لە سەردەمە کۆنەکاندا فرە بە کەمی لە گۆڕەپانەکانی جەنگدا ئامادەی ڕووبەڕووبوونەوەکان بوون، بەڵام ئەوان زۆر جار تەنها ڕۆڵی یارمەتی گەیاندنیان بینیوە لە جەنگەکاندا» (ماجد خلیل، ئیسلامی سیاسی و ئیسلامییەکانی کوردستان، ل ٥٢).

بە خوێندنەوەی مێژووی ئەدیان و دەسەڵاتە سیاسییەکانی ڕابردوو، بۆمان دەرئەکەوێ کە ژنان بە ڕێژەیەکی کەم بەشداری شەڕەکان بوون و کوژراون. شەهیدانی ژن لە ئیسلامدا دەگمەنن و بە ئەندازەی قامکەکانی دەستن. هۆکاری گرنگیدان بەو بابەتە ئەوەیە کە هەتا ڕێژەی بەشداریی ژنان لە ڕێکخراوە ئیسلامییەکاندا زیاتر بێ، مەترسیی توندئاژۆ و ڕادیکاڵ بوون زیاتر ئەبێ.

بیداریی ئیسلامی بە ئیلهام وەرگرتن لەریفۆرماسیۆنی مەسیحییەت و هەروەها لە دژی ئیسلامی نەریتی سەری هەڵدا و چاکسازیی کرد. سەرەتای سەرهەڵدانی ئیسلامی سیاسی و چاکسازیی دینی، خوێندنەوەی نوێ و جیاوازیان لە پرسی ژن نەکردووە و تەنانەت ڕێکخستن بۆ بەشداریی ژنان لە پرۆسەکەدا نەکراوە. هاندەری سەرەکی بۆ بەشداریی ژنان لەڕێکخراوە ئیسلامییەکاندا لەڕاستیدا بەشداریی ژنان لەڕێکخراوە غەیرە

دینییەکاندا بوو. «هاوکات هەوڵ ڕێکخراوەی تیرۆریستی کە ژنی لە پێناو نیازەکانیدا بەکار هێنـا و ڕۆڵی جەسـوورانەی (بوێرانەی) دایە، ڕێکخراوێـک بوو کـە سروشـتی کارکردنی، سروشتێکی سێکۆلار بوو» (هەمان سەرچاوە، ٤٩).

بە دوو هۆکاری سـەرەکییەوە، دەتوانین بەشـداریی زۆری ژنـان لەڕێکخـراوە ئیسلامییەکاندا وەک مەترسی بنرخێنین:

یەکەم: بەشـداریی ژنان ڕۆحیە و ورەی زیاتر ئەداتـە پیـاوان و ئەوانیش لـە ڕەوتی کار و چالاکییەکانیانـدا چالاکتـر ئەبـن. **دووهەم:** بەشـداریی ژنان لە گرووپە ئیسـلامییەکاندا لـە ئاسـتی سـەرکردایەتی نییـە و بەهۆی ڕوانیـن و خوێندنەوەی پیاوەهەندانە، ژنان لە ئاسـتی خوارەوە و کاری چەکداریدا کەڵکیان لـێ وەردەگیرێت. لەو گرووپانـەدا ڕۆڵی ژنان ڕۆبۆتیکە و هەروەها هیچ ماف و یاسایەکی نوێ و سەردەمیانە دەرحەق بە ژنان ڕەچاو ناکرێ. باسکردن لەسەر پرسـی ژنان لە ئیسلامدا بە گشـتی دەبێ ڕاسـتبێژانە و بەئینسافانە بێت. شـرۆڤەی دۆخی ژنان پێش و پـاش هاتنی ئیسلام، شـرۆڤەی ڕادیکال و تاک ڕەهەندییە فێمێنیسـتییەکان، دەکێشـێ بە تەنگەژەدا. بـۆ نموونە بەر لە هاتنی ئیسـلام لە هەندێک ناوچەی عەرەبسـتاندا کچان زینـدە بەچاڵ ئەکران، بەڵام دوای سـەرهەڵدانی ئیسـلام، ڕیفۆرمێکـی گـەورە لە دۆخـی ژناندا پێک هات. دوای فەوتی پێغەمبەر (د.خ) بەشـێکی زۆر لـە فەرموودەکانـی پێغەمبـەر (د.خ) لە زمانی حەزرەتی عایشـەوە وەرگیراوە، ئەوەش نیشانەی بەرزبوونەوەی شکۆی ژنان و جێگای متمانەبوونـی بە ژنە. یـا ئەوەیکە لە مێژووی ئیسـلامدا ناوی دەیان ژنـی بەناوبانگ وەک ڕابیعـەی عەدەوی ، ڕابیعە شـامی و ... بەدی دەکرێ کە شـان بە شانی پیاوان قۆناخ و پلە مەعنەوییەکانی تەسەوفیان بڕیوە و ....

سەرەڕای هەستیاری و گرنگیی بەشداریی ژنان لە گرووپە ئیسـلامییەکاندا، توێژینەوەی کەم سەبارەت بەو بابەتە ئەنجام دراوە. «بەهۆی کەموکورتیی سەرچاوە و ڕۆڵی ناسەرەکیی ژنان لە ڕەوتی کار و چالاکیی ئیسـلامی سیاسیدا، توێژینەوەکان باری زانسـتی بە خۆوە ناگرن» (هەمان سـەرچاوە، ل ٤٥). ژنـان بەهۆی ئەوەی لـە ڕاپەڕاندنی ئەرکەکاندا، لە ئاسـت پیاواندا کەموکورتی نەهێنن، مەجبوورن ڕادیکاڵتر بن و لە ئاکامدا بـە پەروەردەکردنێکی چەکداری لە بەشـی سەربازی و تیرۆردا ڕێکخستنیان بۆ ئەکەن. ڕێژەی زۆری بەشداریی ژنان لە کردەوە تیرۆریستییەکاندا گەیشـتووە بە ئاستێک کە هەندێک لە خاوەنڕایـان پێیان وایە کە «ژنان دایکـی پەروەردەکردنی مەیدانەکانی جەنگن» (هەمان سـەرچاوە، ل ٤٧) و ئەوە ژنانن کە پیاوان بۆ کاری تیرۆریسـتی هان ئـەدەن. ئەوەی لە نێـو داتاکاندا پیشـان دراوە و لێکۆڵینەوەری لەبارەوە کراوە «لە ساڵی ١٩٨٥وە تاکوو ئیستا سووچ و تاوانی سەرەکیی نزیکەی٣٤٪ تەواوی کردە تیرۆریستییەکان بەرۆکی ژنان دەگرێ » (هەمان سەرچاوە ل ٤٩)

بابەتێکـی لـەو چەشـنە پێویسـتی بە توێژینـەوەی زانسـتی و مەیدانـی هەیە کە لە هەمـوو بوارەکانی سیاسـی، کۆمەڵایەتی، ئابووری، سـایکۆلۆجیکی و .... شـرۆڤەی ئەو دیاردە نوێیە بکات. لێرەدا پێویسـتە ئاماژە بە بابەتێـک بکرێ و ئەویـش ئەوەیە کە هەموو ڕێکخراوە ئیسلامییەکان توندئاژۆ و تیرۆریست نیـن و تەنانـەت دژایەتیی قووڵ لـە نێوان ڕەوتەکانی ئیسـلامی سیاسیدا بەدی ئەکرێ. لە سـەدەکانی ڕابردوودا جیهانی ئیسـلام تا ڕادەیەک ڕەنگی ئینترناسیۆنالیستی پێوە دیار بووە و هەموو موسڵمانێک لە هەر ناوچەیەکەوە بیویسـتایە بێ هیـچ بەڵگە و پسـوولەیەک دەیتوانـی هەمووناوچە و وڵاتان ببڕێ و خۆی بگەیەنێتە حیجاز و فەریزەی حەج بەجێ بێنێ و بێ هیچ کێشـەیەک بگەڕێتـەوە بۆ وڵاتی خۆی. جیهانی ئیسلام لە چاخی ئێستەدا هەر

لە ئەندۆنیزیاوە هەتا مەغریب و مەراکیش، بێجگە لە سنووری سیاسییەکان بەسەر گرووپ و ڕێکخراوە ئیسلامییەکاندا دابەش بوون. بە ڕێکخراوکردنی دینی ئیسلام لە چەندین دەیەی ڕابردوودا، سەبارەت بە دین بەگشتی و هەروەها سەبارەت بە نەتەوەکان و دونیای ئیمرۆ، لێکەوتەوە و دەرئەنجامی ئەرێنی و نەرێنیی بەدواوە بووە.

کوردستانی ڕۆژهەڵات و ئیسلامی سیاسی:

لە کوردستانی ڕۆژهەڵات بە دوو هۆکاری سەرەکییەوە وەک چالاکیی دوو تەریقەتی نەقشبەندی و قادری بە درێژاییی چەند سەدە لە کوردستاندا و هەروەها هەبوونی دەسەڵاتێکی ناوەندخواز و سەرکوتگەر لە قەجەرەکان بەدواوە، ڕێگە نەدراوە ڕەوتێکی نوێی دیکە لە کوردستاندا سەر هەڵبدا. کەمینەبوونی سوننە لە ئێران و دراوسێتی و تێکەڵی لەگەڵ شیعەکان، جۆرێک هەراس و ترسی لە دڵی مامۆستایانی ئایینی و خەڵکدا دروست کردووە کە بە شێوەی نەخوازراو، دۆخێکی خودسانسۆری بەسەریاندا زاڵ بێ. لە ناوخۆی ئێراندا، دوو ئایینی بابییە و بەهائییە، لە سەردەمی قەجەرەکاندا سەریان هەڵدا، بەڵام لە کوردستان هیچ فیرقەیەک دروست نەبوو. هەرچەن لە ئاخر و ئۆخرەکانی قەجەرەکاندا، دەسەڵاتی سیاسی لە ئێراندا بە جۆرێک لائیک و غەیرەدینی بوو، بەڵام ڕەوتی شیعەگەری لە دووروەوە و لە دەرەوەی دەزگای دەسەڵات ئاگاداری کوردستان و ناوچە سوننەکان بووە. مێژووی ئیسلامی سیاسی لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان، دێرین نییە و کاک ئەحمەدی موفتیزادە و کاک ناسری سوبحانی پێشڕەوانی ڕەوتی نوێگەرین لە کوردستان. سەرهەڵدانی شۆڕشی گەلانی ئێران بوو بە دەرفەتێک بۆ خۆدەرخستنی نوێگەریی دینی (ئایینی) لەڕۆژهەڵات. ئەوەی کە ئەو ڕەوتە نوێیە پێوەندی و مامەڵەی لەگەڵ دەسەڵاتی خومەینی چۆن بوو؟ هەروەها هەوراز و نشێوەکانی لە ماوەی ژیانی سیاسیدا چۆن و چین؟ باسێکی جیاوازە و دوورە لە مەبەستی ئەم وتارە. ئەوەی لێرەدا گرنگە، ئاوڕێکی کورتە لەسەرڕێکخستنەکانی ژنان لە ژێر چەتری ڕێکخراوە دینییەکاندا، لەو بوارەدا نە سەرچاوەی باوەڕپێکراو بە دەستەوەیە و نە ژنێکی سەر بەڕێکخراوەکان ئامادەی وتووێژن.

لەڕۆژهەڵات بێجگە لە ڕێکخراوی خەبات و سپای ڕزگاری، ڕێکخراوە دینییەکانی دیکە لە ژێر چەتری کۆماری ئیسلامیدا مانەوە و بە شێوەی نهێنی و نیوە نهێنی و بە هەندێک تێچووەوە درێژەیان بە چالاکیی خۆیان دا. لایەنی موفیتزادە سەبارەت بە کۆماری ئیسلامی خاوەن هەڵوێستن و لە پرۆسەی سیاسیی کۆماری ئیسلامیدا (هەڵبژاردن) بەشداری ناکەن و بێجگە لە شوێنە فەرمییەکان هەمیشە ژنان و پیاوان جل و بەرگی کوردی دەپۆشن. (ئامۆژگارییەکانی کاک ئەحمەد بۆ ژنان. ل ٨١) کۆماری ئیسلامی بەهۆی زاڵبوون بەسەر ڕەوتە دینییەکانی (ئایینییەکانی) ناوچەکەدا، بە وردی ئاگاداری ڕەوتەکانی ناوخۆی کوردستانە و بەو هۆیەوە فرە بە مەترسی بۆ سەر خۆی نازانێ. کۆماری ئیسلامی بۆ خۆی لە باری ڕووبەری خاک و حەشیمەتی شیعەوە لە ناوخۆ و دەرەوە، گەورەترین شۆڕشی ئیسلامییە لە سەدەی ڕابردوودا. «شۆڕشی ئیسلامی لە ئێران پێگەشتووترین حەڵقە لە زنجیرەی بزووتنەوە ئیسلامییەکانی شاخەی دووهەمی هاوچەرخە» (جنبشهای اسلامی معاصر، ص ١٤٠)

کۆماری ئیسلامی کاریگەری لەسەر هەموو ڕەوتە سوننە و شیعەکانی ناوچە هەیە و هاریکاریی ڕاستەوخۆیان دەکا. بۆ نموونە لە فەلەستین، حەماس و فەتح، لە لوبنان حیزبوڵڵا، هەموو ئیخوانەکان لە دژی وەهابییەت، لە ئەفغانستان ئەلقاعیدە و لەیەمەن حوسییەکان و ... بە گژ دەوڵەتانی ناوەندی و تەنانەت یەکتردا دەکاتەوە. کۆماری

ئیسلامی لەگەڵ ڕادیکاڵترین ڕێکخراوەی سوننە وەک ئەلقاعیدە و تەنانەت داعش پێوەندیی هەیە هەر بۆیە دەتوانین بڵێین کە لە ئەندازیاریی شەڕ و پێکدادانەکانی ناوچەکەدا ڕۆڵی سەرەکیی هەیە.

ئیسلامی سیاسی لە کاتی سەرهەڵدانیدا درگای فتوای کردەوە و بەرەبەرە دەستیان بە چاکسازی کرد. یەکێ لەو بوارگەلە کە چاکسازیی تێدا کرا، پرسی ژن بوو. «تەڵاق، میرات، مارەکردن، کار و پیشە لە دەرەوەی ناوماڵ بۆ ژنان، بەردباران(سنگسار)، شاهیدی و دادوەری «(سخنرانیهای کاک احمد و جزوە ئامۆژگارییەکان بۆ خوێشکگەل) و ... هتد بابەتگەلێک بوون کە خوێندنەوەی نوێی بۆ کرا و تەنانەت ئاسانکاریی تێدا کرا. ئەو چاکسازییانە نیگەرانی و تووڕەیی سەلەفی ساڵحی لێ کەوتەوە کە بەشی زۆرینەی کۆمەڵگای کوردستانن. ئەو چاکسازییانە لە ڕوانگەی ڕەوتە فێمێنیستییەکانەوە هیچ بایەخێکیان نییە، چونکا ئەوان دژایەتییان لەگەڵ چوارچێوەی دین بەگشتی هەیە.

ئیسلامی سیاسی بە هەموو ڕەوتەکانییەوە ڕێکخستنی بەرچاویان بۆ ژنان کردووە. لە ڕێکخراوەکانی باشووردا ژنان هەم پلە و پێگەی باشتریان پێ دراوە و هەم لە کاروبارە کۆمەڵایەتییەکاندا چالاکترن.

لە کوردستانی ڕۆژهەڵات، ژنان لە ئاستی سەرکردایەتیی ڕێکخراوە ئیسلامییەکاندا بەدی ناکرێن کە شایەد هۆکارەکەی بۆ بەرتەسک کردنەوەی چالاکییەکانی ئەو ڕێکخراوانە بگەڕێتەوە. بەهۆی مەترسیی گیر و گرفت، ژنان لە ئاستی سەرکردایەتیدا ڕێگەیان پێ نەدراوە بەڵکو لە ئاستی بەدەنەدا و بۆ کار و چالاکیی دیاری کراو ڕێکخستنیان بۆ کراوە. نموونەی چالاکییەکانی ژنان بریتین لە پێکهێنانی کلاسی قورئان، کۆڕ و کۆبوونەوەی تایبەت و ... هتد. لە کوردستانی ڕۆژهەڵات بەهۆی نەبوونی چالاکیی ئازاد، ژنانیش لە کاروباری سەربازیدا بەشدار نین مەگەر ئەوەی کە لە وڵاتێکی دیکەدا ڕاهێنانی چەکدارییان پێ بکرێ. سەبارەت بە چەکداریی ژنانی ڕۆژهەڵات، نە بەڵگەیەک لە بەر دەستدا هەیە و نە کەسێکیش هەتا ئێستە لەو پێوەندییەدا گیراوە. کۆماری ئیسلامی نموونەی مەزنی ئیسلامی سیاسیی «شیعە»یە و لە بەرامبەردا عەرەبستان، تورکیا، میسر، پاکستان، ئەفغانستان و ... نموونەی ئیسلامی سیاسیی سوننەن. دۆخی ژن لەو وڵاتانەدا بە ڕێژەیەکی بەرچاو شپرزەیە. شایەد هەندێک لە وڵاتانی ئیسلامی خاوەن دەزگای سیاسیی دیموکراتیک بن بەڵام عورف و یاسا ناوخۆییەکان لە سەر بنەمای بیروباوڕی زۆرینەی کۆمەڵگایە کە ئەویش دینە. لە ئێران ژنان لە کاروبارە کۆمەڵایەتی و سیاسییەکاندا بە پێی یاسای دیاریکراو دەرەتانیان پێ دراوە. لە پەرلەمان و پۆستەکانی وەزارەتدا ژنان بەدی ئەکرێن و لە پاڵ ئەوەشدا هاوسەرگیریی کاتی (موتعە)، چەن هاوسەری و ... بە زۆری باوە.

لە تورکیا، دەسەڵاتی سیاسی لانیکەم ڕەوتی ئیخوانگەری هەم وەک جەماوەر و هەم حیزبی سیاسی بەهێزترین و بەدەسەڵاترینە. ئیخوانەکان لە تاکتیدا لە ناو هەموو ڕەوتە دینییەکاندا نەرم و نیانتر و دیموکراتیکترن. لە عەرەبستان دۆخی ژنان شپرزەیە. چەن هاوسەری لە لووتکەدایە. ژنان لە پرۆسەی سیاسیدا هیچ ڕۆڵێکیان نییە، وەهابییەت وەک جەوهەرەی دەسەڵات ماوەیەکەیە مافی دەنگدان، ماشین لێخوڕین (ئاژوانی) و هتدی بە ژنان داوە. لە ئەفغانستان و پاکستان ساڵانە چەندین ژن بەردەباران (سەنگسار-ڕەجم) ئەکرێن و چەن هاوسەری دیاردەی بەرچاوە. ئەحزاب و ڕێکخراوە ئیسلامییەکانی کوردستانی ڕۆژهەڵات، بەجۆرێک کۆپی کراوی بیرۆکەی ئیخوانگەری و وەهابییەتن و تەنانەت پەیوەندییەکان تا ئاستێکە کە باری ماڵی و فیکری لەلایەن ئەحزابی دایکەوە دابین ئەبێ.

ئەڵبەت ئەوەش بگوترێ کە ئەحزابی ئیسلامی سیاسی لە کوردستانی ڕۆژهەڵات بە شێوەی عەرەبستان، پاکستان، میسر و تەنانەت باشووری کوردستان، مامەڵەیان لە گەڵ ژنان نەکردووە و ئەوەش خاڵێکی پۆزەتیڤە.

دۆخی ژنان لە کوردستانی ڕۆژهەڵات لە ژێر کاریگەریی سێ وێژمانی وەک: «دەسەڵاتی سیاسیی ناوەند» ، «عورفی کۆمەڵگا» و «حیزبە سیاسییەکانی کوردستان» دایە. بیدعەی ئیسلامی سەبارەت بە پرسی ژنان بەرنامە و مانیفێستێکی جیاوازیان نییە، بەڵام لە ئاستی نێوخۆییدا ژنانیان بە شێوەیەکی ئایدۆلۆژیک ڕێکخستووە. هێماکانی جیاکردنەوەی ژنانی سەر بەڕێکخراوە ئیسلامییەکان بریتین لە حیجاب و چارشێوی جیاواز و تایبەت کە دژی ڕەنگی ڕەشە.

ژنان لە باری ڕۆحی و دەروونییەوە، لە ناو ڕێکخراوە ئیسلامییە توندئاژۆکاندا لە ئاستەنگ و دژواریدا ئەژین و لە هەموو بوارێکەوە ڕووبەڕووی توندوتیژی ئەبنەوە. توندوتیژی لە ناو ڕێکخراوە دینییەکاندا (ئاینییەکاندا) شاراوەیە و بە نهێنی ئەمێنێتەوە.

دووگیانی، خوێندنی باڵا، خاوەن سەرچاوەی ماڵی و سەربەخۆیی ئابووری، نابنە هۆی پاراستنی ژنان لە توندوتیژی؛ تەنانەت لە هەندێک کاتدا تێچووی ژنانی خوێندەوار و خاوەن ئابووریی سەربەخۆ، سەبارەت بە توندوتیژی زیاترە کە ئاشکرا نابێ» (کار، مهرانگیز، خشونت علیه زنان، ص ٢٨٩).

توندوتیژی شێوازی جۆراوجۆری هەیە، هەر بۆیە بەرزبوونەوەی ڕێژەی ئەو توندوتیژییانە لە ناو ڕێکخراوە ڕادیکاڵە ئیسلامییەکاندا سەبارەت بە ژنان، دیاردەی توندئاژۆیی لێ دەکەوێتەوە. کاتێک ژنان بە شێوازی خوازراو یا نەخوازراو لە ناو دۆخێکی کۆنکرێتی و توندوتیژییانەدا ئەژین، ئیتر مەجبوورن تۆڵەی خۆیان لە شوێنێکی دیکەوە بکەنەوە. ڕێگاکانی تۆڵە بریتین لە هەڵاتن، خۆکوشتن، خۆتەقاندنەوە، کاری تیرۆریستی و ... بەپێی هەندێک داتا، ئەنجامدەرانی زۆربەی تیرۆر و خۆتەقاندنەوەکان لە فەلەستین، لوبنان، ئەفغانستان و ... ژنان بوون.

توندوتیژییەکانی ناو ڕێکخراوە جیهادییەکان بە شێوازی جۆراوجۆر لەلایەن پیاوانەوە ئەنجام ئەدرێ و ئیتر بە شێوەی خۆرسک ژنان بەرەو ئاکاری توندڕەوی و ڕادیکاڵبوون ئەبات. ئەو باسە باسێکی زانستی و سایکۆلۆژیکییە و پێویستی بە شرۆڤەی زیاتر هەیە. ژنانی شوێنکەوتووی ئەحزاب و ڕێکخراوە ڕادیکاڵ و بونیادخوازەکان، ڕووبەڕووی ئەو توندوتیژییانە ئەبنەوە کە بریتین لە: توندوتیژیی سێکسی، توندوتیژیی دەروونی، توندوتیژیی ڕەگەزی، توندوتیژیی ماڵی، توندوتیژیی سیاسی و هتد. بۆ نموونە لە ڕێکخراوێکی وەک قاعیدە، داعش و ... چوارچێوەی کار و چالاکیی ژنان بەرتەسک ئەبێتەوە، خوێندەواری بوونی نییە، هاوسەرگیری و هەڵبژاردنی مێرد لەسەر خواستی ژن نییە، لە کاتی کوژرانی مێرددا، ژن سەر لە نوێ ئەبێ مێرد بکاتەوە، منداڵ بینین و سک و زا سنووری نییە و ژن بەردەوام منداڵی ئەبێ، لە باری ماڵییەوە ژنان بە توندی بەستراوەی پیاوانن، ژنانی دیکە وەک غەنیمەت ئەگیرێن دەبنە دووهەم و سێهەم ژنی پیاوان و ...

لە نێو ڕێکخراوەکانی وەک ئیخوان کە بە ڕواڵەت دیموکراتیکترینن، ئەو دیاردەگەلە ئەبینرێ؛ ئەڵبەت نەک وەکوو لایەنەکانی دیکە کە ژنان مەجبوور بە جیهادی سێکسین. ڕێکخراوە ئیسلامییەکانی کوردستانی ڕۆژهەڵات، وەک ڕێکخراوەی وڵاتانی دیکەی ناوچەکە دەرحەق بە ژنان ئەوەندە توندوتیژ نین و دیاردەی چەن ژنی هێشتا نەبووە بە باو. شایەد هۆکاری ئەو دیاردەیە ئەوە بێ کە ڕێکخراوەکانی کوردستانی ڕۆژهەڵات ڕووبەڕووی دۆخی ئاڵۆز و شەڕخوازانە نەبوونەتەوە.